

Eräistä *puoltaa*-verbin merkityksistä¹

Puoltaa-verbillä voidaan todeta olevan mm. seuraavat merkitykset:

- a) 'toimia jnk asian t. jkn henkilön hyväksi puolueellisesti', 'suosia jkta toisen t. toisten kustannuksella'; 'kannattaa'

Ganander mainitsee vain tavalliset 'puolustamista' merkitsevät ruotsalaiset ja latinalaiset vastineet: 'hålla med en, stå på ens kant, försvara en, alicujus partibus sto, defendo'. Vasta Eurénilla on 'suosimisen' merkitys:

EURÉN puollan, ltaa 'gynna, bistå'; LÖNNR. puoltaa, puollan — —

'gynna, bistå'; arpa puolti häntä 'gynnade honom'; puoltaja — — 'gynnare, biträde'; puoltavainen 'gynnande, gynsam; partisk'; puoltavaisuus 'gynnsamhet; partiskhet, völd'; puoltamaton 'som ei gynnar, opartisk, oväldig, ogynnad'

'Puolueellisen suosimisen' merkitys tavataan Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Pohjois-Savossa. Yleensä verbillä on henkilöobjekti, harvoin asiaobjekti. Esimm.

se tok Niilo aena puoltaa Ruusoo (tyttöänsä) — — eehan se oot tok Juoseppi (poikansa) mittään Niilom mielestä, vaekka sek kaet se työt tekköö siinä talossa | Nil pahhoa ei pijäs säesteäk kenenkää eikä puoltoa | RisJ miehissä mies puolletaan, miehissä mies sorretaan | Sot sano jotta ei häntä puoltoak kun tehä oekein | Sot sitä kun on tulluh hallituksellet tieto että siellä (Lentierassa) luvatak kirkkoa tehään niin siitä on tulluk kova kielto — on olluj Juussonni pappi — se om puoltanna sen asian (selittänyt parhaiten) ja rukoushuoneeks keännetty | Sot

Kaakkoishämäläisissä murteissa tavataan neutraalimpi 'kannattamisen' merkitys. Esimm.

kyl Ronnila puals että oltas annettu sille apuu | Myr Kyl ne lätki kämmenel persustimellekkih, mut tät tapaa sentäh toiset vanhemmat ei puoltan sentakii, että laps rupes täst syyst kuseh yöllä aleh | Art (SKM I 240).

¹ Osa Helsingin yliopistossa v. 1958 tarkastetusta opintotutkielmasta »Puoli-saneen merkitysooppia». Levinneisykartat on tästä otteesta jätetty pois.

'Kannattamisen' merkitys on tavallinen myös kirjakielessä.

Merkitys 'myöntää, hyväksyä', joka on pantu muistiin Hämeenkyröstä (esim. kyllä sen täytyy puoltaa että savvu jotakit tukehluttaa pasilliaki (kielenopas kiittelee savusaunaa), on mahdollisesti syntynyt 'kannattamisen' merkityksestä.

b) 'puolustaa, pitää jkn puolta'

RENV. puollan, -ltaa 'a partibus cujus sto, cum quo facio, quem defendo, eines Parthei halten, vertheidigen'

'Puolustamisen' merkityksestä puhuvat tiedonannot ovat enimmäkseen Länsi-Savosta, Satakunnasta sekä Etelä- ja Keski-Pohjanmaalta, ts. alueelta, jossa *puoltaa* verbiä ei tunneta muissa abstr. merkityksissä. Esimm.

kyl se hänt koitti puoltaa, muttei se siip paran | Nak
 — — vaikka sit monikim puals ittiäh sil hään on ollut pois kotipaikaltah
 (pitkän aikaa eikä ole enää savolainen) | Kymi
 vaik näkisiit (eukostaan) et se o kui veäräl puolel, sitähä sitä piteä
 puoltoa voa | Lemi
 ossoahan Kallekip puoltoa ihteäsä | Kong
 sanalla sais puoltaam (toista ihmistä) muttei pualellakaan kaataa | Nmo

c) 'auttaa'

EURÉN puollan, ltaa 'bistä'

LÖNNR. puoltaa — — 'bistä'

'Auttamisen' merkityksestä on vain harvoja tiedonantoja Kainuusta ja Länsi-Pohjasta. Esimm.

toesijaan puoltasivat eikä vihhoesi (naapurit) | RisJ
 jos on keho mehtä niin se paljo puoltaa (kun ei halkomottia hakatessa
 tarvitse tehdä ylimittaa) | Kaj
 eikä mikhän puoltanus siihem muu ku lehmän sonta (paisuneeseen
 sääreen) | Vit; vrt. *puoltaa* 'parantaa' | Vit

Tältä pohjalta on syntynyt Utajärven frekventatiiviverbi *puolletella* 'avustella', esim.

siinähan on Anttiij joukkosak kulettanuv vaekka ohansta väkinee
 (joukkoineen) puollettui (annettu taloudellista apua)

d) 'parantaa (taikakeinoin)'

Tästä merkityksestä on vain kolme tietoa pohjalaismurteista (Vit, PudJ:ltä kahden eri henkilön muistiinpanot).

Esimm.

sitä ei puolla apteekiv voithet eikä mikhän, ku se oikeim paha maa (taudin nimi) on, ku se on että aivan vesi pyörii | Vit miten se liskoj jäläki puolletaan? siihen pittää pannak kuparie ja mes-sinkie ja sakkavettä (veteen, jolla sitä parannetaan); — sen tiijäm miten se puolletaan kun käärme pistää; — pistosta kum puoltaa niin siinä täytyy olla ennen käen kukkumista saavut hauvil leukaluut | PudJ

Myös seuraavassa kansanrunon säkeessä saattaa olla kysymys parantamisesta:

Vettä velehon takapuolelle,	Syö ruokais,
Kusta kateen jälille!	Juo juomais,
Peitä maa omasi,	Lihavaksi lihakses,
Puolla poikuesi!	Makijaksi maijokes! / Simo VR XII ₂ 7036

Pudasjärveltä on mainittu myös *puoltosanat* 'parannussanat, loitsu', esim.

viev vitikko vilijasi,
korijaak korpi koerasi,
se se oli niitä puoltosanoja (joilla paha lähetettiin panijaansa takaisin)

ja *puoltaja* 'parantaja, joka käyttää taikakeinoja hyväkseen, »taikurit t. kansanihmiset, jotka taikakonsteilla t. muilla keinoilla paransivat tauteja» (kahden eri henkilön tiedot)'; esim.

se oisim mennyh haotaaj jos ei oisip puoltaja ollu.

Tätä merkitystä lähellä näyttäisi olevan *puoltaja* 'noidan apulainen', joka mainitaan mm. NS:ssa ja joka esiintyy myös Holmbergin (Harvan) teoksessa Lappalaisten uskonto: — — »Appelgrenin mukaan puhutaan näet Kemin kihlakunnassa kannus-lappalaisista sekä kerrotaan

tarinoita noidan loveen lankeamisesta ja miten puoltaja eli arvaaja hänet jälleen lauloi henkiin» (Holmberg, Lappalaisten uskonto 108).

puoltua 'parantua, tointua'; 'vaurastua, elpyä'

Refleksiivijohdos *puoltua* on pantu muistiin Muhokselta, Ylikiimingistä ja Pudasjärveltä. Esimm.

sairas puoltuu tainiosta (elpyy oltuaan huonovointinen) | Muh ei ollus saaha itekkään puoltummaa (tietäjä omaa pilaamaansa lehmää paranemaan) | PudJ

'Elpymisen, vaurastumisen' merkitys, joka on pantu muistiin edellä mainittujen paikkakuntien naapuripitäjästä Utajärveltä, lienee kehittynyt 'parantumisen, tointumisen' merkityksestä. Esimm.

alakkaahan se nyp puoltuak kum poejat aottaa | Matti om puoltunnum maavvilijelyksen turvin

e) 'korvata, hyvittää'

Tästä merkityksestä on vain yksi tieto Vittangista:

kyllä mieki olen koittanu jossakim puoltaa hälle niitä hyviä tekoja

f) 'avustaa vanhojen runojen laulamisessa, kerrata ensilaulajan laulama säe, säestää'

Vanhin tieto tällaisesta *puoltamisesta* on Porthanilta, joka teoksessaan »De Poësi Fennica» tekee selkoa suomalaisten laulutavoista:

Meidän talonpoikaiset laulunviljelijämme käyttävät edelleen, runoja esittäessään, varsin omaperäistä, esi-isiltään perittyä tapaa. On nimitäin aina kaksi, jotka juhllallisesti laulavat, ympärillään piiri kuulijoita, jotka pystyssä korvin vieressä seisovat. Laulaja eli Päämies, joka joko yksin tai ennen muita on taitava laulua esittämään taikka iässä tai arvossa muut voittaa — ottaa itselleen toisen ns. Puoltajaksi eli säestäjäksi (Säistäjä). Ja tämän kanssa jaetaan vuorolaulanta siten, että kun edellinen on vienyt säkeen noin kolmanteen tavuun lopusta tai viimeiseen jalkaan, jälkimmäinen yhtyy lauluun äänellään — ja siten molemmat yhdessä tämän kuuluviin saattavat. Sen jälkeen puoltaja yksin kertaa säkeen jonkin verran muutetulla sävelellä, ikään kuin hän antaisi hyväksyvän suostumuksensa siihen. Sillaikaa on laulaja vaiti, kunnes toinen taasen on päässyt viimeiseen jalkaan, jonka sitten molemmat yhteen ääneen esittävät. (Suomennos Elsa Enäjärvi-Haavion teoksesta Pankame käsi kätchen 18—19.)

Kaarle Kustaa Weman:

Koska kaunis aamu ruska, Walo idästä ihana, Koko luonnon kirkastapi, Walollansa walkaisepi; Nijn on Kyistä Kuningamme,	Walo warsin walaisewa, Suomen lapset laulamahan, Koko Pohjan puoldamahan, Warsin syystä saattanunna, Warsin isohon ilohon (Agr.—Jut. 353—).
--	---

Weman selittää *puoltamisen* hiukan eri tavalla kuin Porthan:

Det Finska ordet puoldaa, betyder egentligen repetera. — — Idéen är tagen af Finnarnes bruk wid deras sång, som altid förrättas af twänne. Den ene sjunger först ensam och den andre tager wid inemot slutet af versen och repeteras då hela versen af dem bägge. Den förre kallas Laulaja (Sjungare) och den sednare Puoldaja, (Upprepere) Agr.—Jut. 354).

Sanakirjat:

GAN. puollan, — — ltaa / säistän / 'i Runo sång sjunga med en an, repetera wid runors sjungande, præcentoris verba canendo repeto, — — respondeo' /säistää, 'repetera hvar stroph i Runor under det sjungas (III 23 a);

'repetere associando carmen runicum' (III 27 a)/; puoltaja, -jan l. puolhestaja — — 'uprepare som hjelper til at sjunga (säistäjä idem), socius l. adjutor in canendo; Runis' säistäjä 'en sådan efter siungare af runor' (III 23 a); 'en med sångare — — repetitor' (III 27 a)/

RENV.

puollan, -ltaa — — 'in Runis decantandis verba praecentoris repeto, illis respondeo'; puoltaja 'socius in canendo (säistäjä)'

Ainoaa kansanomaista esimerkkiä 'säestää' -merkitykseen viittaavasta käytöstä edustaa Kontokista muistiinpantu nuottamiesten loitsu:

»Nouse neiti maan norosta,	Nuoren miehen puolisoski,
Rautahammas rannikosta,	Vierestäni virkkamaan,
Mustatukka ve'en sisästä,	Puoleltani puoltamaan!» (SKMT II 49).
Pojan ainoan avuksi,	

*

Puoltaa-verbin merkitykset 'hälla med en, stå på ens kant, försvara en, alicujus partibus stare, defendo' tavataan sanakirjoissa Gananderista lähtien, kun sitä vastoin lokaaliset 'ohjata, kääntää jk johonkin suuntaan', 'mennä sivuun, syrjään' tavataan vasta Lönnrotin sanakirjan lisävihkossa. 'Vähentää'-merkitystä eivät sanakirjat tunne ollenkaan. Lokaalisten merkitysten puuttumisen kuitenkin ei tarvinne osoittaa niiden nuoruutta 'puolustamista' tarkoittavien merkitysten rinnalla. Huomattakoon, että esim. verbit *puoleta* ja *puolentaa*, joista edellinen tunnetaan myös lyydissä ja vepsässä, jälkimmäinen lyydissä, vatjassa, vepsässä ja virossa ja jotka tämän perusteella lienevät suhteellisen vanhoja, ovat tulleet sanakirjoihin vasta Lönnrotin toimesta.

'Puolustamisen' merkitystä primäärisempänä pidän 'jkn t. jnk hyväksi toimimisen' merkitystä. Kehitys on luultavasti lähtenyt toisaalta transitiivisen 'ohjata johonkin suuntaan, syrjään'-merkityksen pohjalta: *puoltaa* 'ohjata kääntää jk esine, kappale johonkin suuntaan' (esim. Mylläri oli puoltanna veneensä lähemmä rantaa АНО|NS; mie puollan että miekkalauta tulee oikeajahan) > 'ohjata, kääntää jk asia johonkin suuntaan, hoitaa jk asia jollakin tapaa' (esim. silviisihä se puoltoap piteä ku as'ja on | Lemi) > 'ohjata, hoitaa jk asia hyvään suuntaan' (esim. — — on olluj Juussonni pappi — — om puoltanna sen asian — — ja rukoushuoneeks on keännetty | Sot) > 'toimia jnk asian t. jkn henkilön hyväksi'. Asiaobjekti on helposti vaihtunut henkilöobjektiin, kun joidenkin asioiden hyväksi toimiminen on tajuttu tuon henkilön hyväksi toimimiseksi. — Toisaalta lienee edellisen kehityksen rinnalla tapahtunut intransitiivinen *puoltaa* -verbi lähtökohtana merkityksenkehitys: 'mennä puoleen, laitaan, sivuun' > 'mennä jkn puolelle, kannalle'.

Pohjois-Suomessa esiintyvän 'puolueellisen suosimisen t. jkn hyväksi toimimisen' merkitykseen luulisin tullun lähinnä viimeksi mainitulta pohjalta. 'Puolustamisen, puolenpitämisen' merkitykseen on luonnollisesti voitu tulla 'puolulle menemisen' pohjalta. Kuitenkin se, että enimmäkseen tiedot 'puolustamisen' merkityksestä ovat seuduilta, missä *puoltaa* -verbin muut merkitykset — lukuun ottamatta vain paikoin tavattavaa 'syrjään menemisen' merkitystä — ovat tuntemattomia, saattaisi viitata siihen, että *puolustaa* -verbi on vaikuttanut tämän merkityksen syntyyn. Toisaalta saattaisi kylläkin 'puolustaa' merkityksen esiintymisalue osoittaa sitä, että affektisempi 'puolueellisesti jkn hyväksi toimimisen' merkitys olisi syrjäyttänyt alkuaan tämän rinnalla eläneen neutraalimman 'puolustamisen, puolenpitämisen' merkityksen.

'Auttamisen' merkitykseen on saatettu tulla kahta tietä. Toisaalta 'jkn hyväksi toimimisen' merkityksessä on voimakas 'auttamisen' vivahde. Toisaalta Pohjois-Savossa esiintyvä merkitys 'vähentää' on saattanut olla lähtökohdانا kehitykselle: 'vähentää' > 'vähentää työtä, vaivoja' > 'auttaa'. Tähän suuntaan viittaa mm. lause: jos on keho mehtä, niin se paljo puoltaa (kun ei halkomottia hakattaessa tarvitse tehdä ylimittaa) | Kaj.

Myös 'parantamisen' merkityksen syntymiseen on saattanut vaikuttaa kaksi eri merkitystä, toisaalta 'vähentää', toisaalta 'ohjata, kääntää syrjään'. Edellisestä lähtien saattaisi olettaa kehitystä: 'vähentää' > 'vähentää kipuja, »vihoja»' > 'parantaa'. Vrt. *puolentaa, puolennella, puolua*, joilla myös on toisinaan 'parantamisen' vivahde. Luonnollisemmalla lähtökohdalla kuitenkin tuntuu *puoltaa* 'ohjata, kääntää sivuun, syrjään, josta alkaen olisi tapahtunut kehitys: 'ohjata, kääntää syrjään, sivuun' > 'kääntää taikomisesta aiheutunut tauti (joka primitiivisen ihmisen ajattelutavan mukaan on käsitetty useimmiten konkreettiseksi olioksi) syrjään, pois' > 'parantaa'. Tätä saattaisi osoittaa seuraava Pudasjärveltä kirjattu esimerkkilausekin: »'Viev vitikko vilijasi, korjaak korpi koerasi', se se oli niitä puoltosanoja (joilla paha lähetettiin paniijaansa takaisin)». Myös Simosta muistiinpannussa loitsussa: »Vettä velehon takapuolelle, kusta kateen jälille! Peitä maa omasi, Puolla poikuesi», jossa *puoltaminen* rinnastetaan tässä ilmeisesti 'kätkemisen' merkityksessä käytettyyn *peittämiseen* (samoilla alueilla mm. olla *metsänpeitossa* 'metsän kätkemänä, luoamana'), osoittaa mielestäni *puoltamisen* tarkoittavan lähinnä 'kääntämistä, ohjaamista pois kateen tms. ulottuvilta'.¹ Vastaavasti lieenee *puoltua* 'parata, tointua, kääntyä terveemmäksi' < 'kääntyä pois taudista, pilauksista tms'. Tälle paralleelinen on Hakulisen esittämä *kostua* -verbin merkityksenkehitys. *Kostaa* on alkuaan tarkoittanut 'kääntää takaisin (esim. LÖNNR. kosta nuo hevoset, että kääntyisivät toisapäin eivätkä menisi peltoon; paimen kostaa karjan toiselta laitumen polulta toiselle) ja *kostua* 'kääntyä takaisin, palata'.

¹ Vrt. Lönnrotin lisäv.: Puoltaa pois = 'aflägsna, fördrifva, afvärja, utplåna (poistaa)'.

Mutta *kostua* -verbille on jo varhain kehittynyt myös sellaisia merkityksiä kuin 'parantua, toipua taudista'; virkistyä, hyötyä', Hakulinen on osoittanut niiden syntyneen seuraavaan tapaan: *sairas kostuu* 'kääntyy terveemmäksi' > 'toipuu' > 'paranee' > 'hyötyy' (HAKULINEN Vir. 1927 224, Vir. 1940 43).

Puoltaa -verbin 'korvaamisen, palkitsemisen' merkitys selittyyneen samoin kuin 'parantaakin': 'kääntää hyvät teot tms. jotakin kohti, jonkun puoleen'; vrt. *kostaa* 'kääntää takaisin', vanh. kirjak. 'hyvittää, palkita' (esim. Jusl. *costo* 'compensatio, hostimentum, vedergälning'). Tuomo Tuomen esittämä *korvata* 'hyvittää, palkita' -verbin merkityksenkehitys on osittain paralleellinen. Hän olettaa nim. 'hyvittämisen' merkitykseen tullun toisaalta 'vähentämisen', toisaalta 'rinnalle panemisen' merkityksestä; merkityksen yhtymisen pohjana hän arvelee olleen mielikuvan vahingon vähentämisestä panemalla jotakin rinnalle (TUOMI *Korva* -sanueen merkitysoppia, käsikirj. v:lta 1957 SS:n arkistossa, s. 124—125).

Puoltaminen vanhojen runojen laulamissa lienee samaa kuin 'avustaminen runojen laulamissa'. 'Auttaa' -merkityksen kapea-alaisuudessa tuskin tarvinnut nähdä estettä 'säestämisen' merkityksen syntymiselle, sillä saattaisi olla mahdollista, että 'runonlaulannassa avustaminen' olisi aikoinaan vallannut tilaa neutraalimmalta 'auttamisen' merkitykseltä. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Inkeri Siukonen on osoittanut runojen säistämisen (josta myöhemmin saatiin musiikkitermi *säestää*) palautuvan merkitykseen 'punoa köyden säikeet yhteen'. Mielenkiintoista on, että murteissa puhutaan vieläkin *puheen säistämisestä*, mikä tarkoittaa toisen puheen myöntelyä, usein myös 'yhteen ääneen torailua' (SIUKONEN Kalevalas. vuosik. 35 (1955) s. 296—306).

LIISA KYLMÄNEN

De certaines significations du verbe finnois *puoltaa*

Le finnois *puoltaa* 'défendre' est un dérivé du substantif *puoli* 'côté, bord; moitié de qqchose.' Le sens premier du verbe est évidemment 'diriger vers le bord, le côté; aller vers le bord, le côté', d'où l'on a tiré, selon toute évidence, les significations aujourd'hui usuelles : (a) 'agir en faveur d'une personne ou d'une cause, se ranger de leur côté; supporter' et (b) 'défendre, se mettre du côté de qqun.' Parmi les autres significations du verbe, (c) 'aider' se fonde sans doute sur les sens (a) et (b) 'supporter, défendre'. Le sens, rare en finnois, de 'diminuer', peut aussi avoir servi de point de départ pour l'évolution sémantique aboutissant à 'aider' ('diminuer' > 'diminuer les peines' > 'aider').

Le sens (d) 'guérir (par des sortilèges)' se base sans doute sur le sens (a) ('diriger de côté' > 'diriger une maladie due à des procédés magiques de côté' > 'guérir'). La signification (e) 'dédommager' peut sans doute être expliquée de la même manière que 'guérir': 'diriger de côté' > 'diriger les bonnes actions etc. vers qqun., au profit de qqun.' Le sens (f) mentionné par Henrik Gabriel Porthan dans son ouvrage »De Poësi Fennica«, 'aider à chanter les vieux poèmes, répéter les vers du premier chanteur, accompagner' se fonde sans doute en premier lieu sur le sens (c) : 'aider' > 'aider à chanter les poèmes'.

LIISA KYLMÄNEN